

INTERVJU

Vlado Čutura

Iako je ovu turističku godinu ugrozila koronavirusna bolest, hrvatsko arheološko bogatstvo ne prestaje privlačiti brojne znatiželjnike, od turističkih posjećivanja i snimanja filmova do brojnih istraživanja. Posebno je zanimljiva i manje poznata podvodna arheologija, o kojoj govori dr. Mladen Pešić koji je dugi niz godina uključen u hrvatsku podvodnu arheologiju i restauraciju podvodnih nalaza, od 2007. u Hrvatskom restauratorskom zavodu, a od 2011. u Međunarodnom centru za podvodnu arheologiju u Zadru (MCPA Zadar) u kojem je 2019. postao ravnatelj. Autor je brojnih članaka o podvodnoj arheologiji, a sudjelovao je i na mnogim međunarodnim konferencijama vezanim uz zaštitu i znanstvena istraživanja podvodne baštine.

Podvodna arheologija - ponos Hrvatske

■ Što obuhvaća djelovanje Međunarodnog centra za podvodnu arheologiju i koji su mu ciljevi, posebno na međunarodnom području?

DR. PEŠIĆ: Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru osnovan je 2007. u sastavu Hrvatskoga restauratorskoga zavoda, a ubrzo je u skladu s međunarodnim ugovorom potpisanim između UNESCO-a i Hrvatske 2009. postao samostalna javna ustanova te dobio status UNESCO-ova centra II. kategorije. Od tada kao Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru, pod upravom Ministarstva kulture RH i UNESCO-a, razvija svoju programsku djelatnost. Glavna je zadaća centra provođenje aktivnosti i obrazovanja u polju istraživanja, konzerviranja i restauriranja i promoviranja podvodne kulturne baštine, posebice na međunarodnoj razini. Razvijajući i šireći najsuvremenije metode istraživanja u podvodnoj arheologiji, konzerviranju i restauriranju, obuci i razmjeni znanja, zadarski je centar postao važno žarište tih aktivnosti u ovom dijelu Europe. MCPA ima značajnu regionalnu dimenziju s težištem na zemljama srednje i jugoistočne Europe, ali i šire sredozemne regije. Republika Hrvatska osigurava nužna sredstva za osnovne troškove centra, a dio sredstva potrebnih za provođenje pojedinih programa osigurava se iz različitih izvora, ovisno o programu ili projektu.

■ Koliko se u Hrvatskoj drži do arheologije u odnosu na druge zemlje, posebice kad su u pitanju slična stanja?

DR. PEŠIĆ: Arheologija kao područje humanističkih znanosti ima svakako velik utjecaj na stvaranje slike o našoj prošlosti koja se temelji na materijalnim dokazima. Podvodna arheologija dio je arheološke znanosti koja se bavi proučavanjem materijalnih ostataka i tragova ljudskih kultura koji se nalaze ispod površine vode. Upravo su arheolozi zaslužni za interpretaciju mnoštva nalaza koji su pridonijeli boljem shvaćanju načina života kroz povijest, kako drevnu tako i onu iz relativno nedavnoga novovjekovnoga razdoblja. Hrvatska arheologi-

ja ima dugu tradiciju i svakako je ozbiljno shvaćena u znanstvenim krugovima, a njezin doprinos shvaćanju života kroz stoljeća je neizbježan. Iako je s obzirom na različitosti u pristupu, financiranju i shvaćanju arheologije teško uspoređivati druge zemlje s Hrvatskom, iz našega iskustva možemo reći da kad je u pitanju podvodna arheologija, Hrvatska zasigurno zauzima važno mjesto i u europskim i u svjetskim razmjerima. Budući da smo često u kontaktu s podvodnim arheolozima iz drugih država s kojima dijelimo iskustva, prema saznanjima koja dobivam od njih mislim da se možemo ponositi u mnogočemu - od brojnosti i zanimljivosti nalazišta i ugodnoga mora za ronjenje do pristupa zaštiti i proučavanju podvodne baštine koje prakticiramo.

Najpoznatija nalazišta brodoloma

■ Što skrivaju podvodna arheološka nalazišta?

DR. PEŠIĆ: More čini više od 70 posto Zemljine površine i to je golemo prostranstvo koje svakako skriva brojne ostatke ljudske povijesti, koje su podvodni arheolozi tek manjim dijelom uspjeli otkriti. Zanimanje za svijet ispod površine vode postojalo je još od

Podvodna arheologija u Hrvatskoj ima čitav niz rezultata koji se odnose na istraživanja i zaštitu podvodnih arheoloških nalazišta. Do sada je evidentirano više od 500 nalazišta, koja potječu iz svih povijesnih razdoblja, od čega je 150 trajno zaštićenih lokaliteta i 18 zona, a za 32 podvodna arheološka lokaliteta/zone postoji program obavljanja podvodnih aktivnosti uz stručno vodstvo i oni su dostupni za posjet turistima.

davnina, a navodno se i Aleksandar Veliki spustio u ronilačkom zvonu da bi se divio ljepotama podmorja. Prve ronilačke akcije pokretane su uglavnom zbog spašavanja ostataka robe i opreme iz brodoloma i poznato je da su se zbivale čak i u antičkom, ali i u novovjekovnom razdoblju, ali kroz povijest su to bile akcije koje su tek pojedincima pružale mogućnost pristupa morskim dubinama. Tijekom vremena razvoj ronilačke opreme dopustio je i pristup širokim množtvima u podmorje. Velika prekretnica u tom razvoju zbila se četrdesetih godina 20. st. kada su Emile Gagnan i Jacques-Yves Cousteau usavršili aparate za autonomno ronjenje s komprimiranim zrakom, koji je omogućio ronionicima brže i jednostavnije kretanje pod vodom. Uvođenje aparata za autonomno ronjenje u široku upotrebu otvorilo je nove mogućnosti, koje su

se uskoro počele iskorištavati i u podvodnoj arheologiji. U drugoj polovici 20. st. tako se pokreće niz podvodnih arheoloških istraživanja, rekognosciranja i dokumentiranja podvodnih arheoloških nalazišta po cijelom svijetu. Paralelno se razvijaju i metode istraživanja i dokumentacije u podvodnoj arheologiji koje su se morale prilagoditi mediju u kojem su se istraživanja i radila. Rješavanjem svih tih izazova koji su se javljali u podvodnoj arheologiji dalo je rezultat i niz senzacionalnih otkrića. Možemo samo spomenuti najpoznatija nalazišta brodoloma, od onih najstarijih, poput Uluburuna u Turskoj, kasnobrončanodobnoga brodoloma iz 14. st. pr. Kr., zatim čitavoga niza grčkih i rimskih brodoloma, preko švedskoga ratnoga broda Vasa iz 17. st. pa sve do novijih brodoloma poput svima znanoga »Titanica«. Fascinantni su i rezultati istraživanja potopljenih gradova, primjerice Aleksandrije u Egiptu ili Port Royala na Jamajci.

Najvrjednija nalazišta - samo za gledanje

■ Što skriva i otkriva hrvatski Jadran kad je u pitanju podvodno blago?

DR. PEŠIĆ: Prvi pisani podatci o podvodnim arheološkim nalazištima u Hrvatskoj potječu iz putopisa Alberta Fortisa iz druge polovice 18. st. koji spominje velike posude u Sućurju na otoku Hvaru. Sredinom 19. st. Mijat Sabljari bilježi niz podvodnih arheoloških nalazišta, a posebno je zanimljiv crtež sarkofaga ugrađenih u rivu poluotoka Vranjica. Upravo je na tom nalazištu 1898. don Frane Bulić angažirao ronioce koji su pregledali podmorski dio Vranjica, što možemo nazvati prvim pokušajem istraživanja podvodnoga nalazišta u Hrvatskoj. Ugroženost podvodnih nalazišta već krajem pedesetih godina 20. st. potaknula je arheologe i konzervatore da započnu organizirano provoditi istraživačke i zaštitne aktivnosti koje bi pridonijele boljoj brizi o podvodnoj kulturnoj baštini. Tijekom šezdesetih su se kao nositelji takvih aktivnosti organizirali arheološki muzeji u Puli, Splitu i Zadru, Pomorski muzej Zavoda za povijesne znanosti JAZU-a u Dubrovniku, Pomorski i povijesni muzej u Rijeci te Gradski muzej u Šibeniku. Koordinaciju podvodnih arheoloških istraživanja od 1969. preuzeo je Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu te se od tada i sustavno organiziraju podvodne arheološke aktivnosti na brojnim nalazištima Jadrana u suradnji s ustanovama nadležnim za pojedina područja.

Podvodna arheologija u Hrvatskoj ima čitav niz rezultata koji se odnose na istraživanja i zaštitu podvodnih arheoloških nalazišta. Do sada je evidentirano više od 500 nalazišta, koja potječu iz svih povijesnih razdoblja, od čega je 150 trajno zaštićenih lokaliteta i 18 zona, a za 32 podvodna arheološka lokaliteta/zone postoji program obavljanja podvodnih aktivnosti uz stručno vodstvo i oni su dostupni za posjet turistima. Posebna pozornost posvećena je najugroženijim nalazištima, koja su zaštićena. Stotinjak podvodnih arheoloških nalazišta upisano je

Dr. Mladen Pešić, ravnatelj Međunarodnoga centra za podvodnu arheologiju

u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, čime uživaju posebnu pravnu zaštitu i skrb. Njih osam zaštićeno je čeličnim mrežama koje dopuštaju posjetiteljima da ih vide, ali sprječavaju njihovu devastaciju.

Teško je nabrojiti sva do danas istražena nalazišta u nas, ali zasigurno treba podcrtati ona koja su uvelike pridonijela boljem poznavanju naše povijesti, primjerice nalaz Apoksiomena, antičke luke u Zatonu i Caski s očuvanim antičkim brodovima, rimski brodolom kod Ilovika, nalazište u ninskoj luci s poznatim brodovima »Condura Croatica«, novovjekovni brodolom kod Gnalića te niz drugih nalazišta na otocima Mljetu, Murteru, Visu i Hvaru. Neizostavni su i moderni brodolomi poput »Szent Istvana«, »Re d'Italia« ili »Barona Gautscha«. Brojna su istraživanja koja provodi i MCPA Zadar te možemo samo spomenuti istraživanja antičkih luka u Veštru, Sukošanu i Pakoštanima te istraživanja brodoloma na hridi Piruzi, Verudi i Babuljašu.

Hrvatska je potpisnica UNESCO-ove Konvencije o zaštiti podvodne kulturne baštine koja navodi da »podvodna kulturna baština označava svaki trag ljudskoga postojanja kulturnoga, povijesnoga ili arheološkoga karaktera koji su se nalazili djelomično ili potpuno pod vodom, povremeno ili stalno, barem 100 godina«. Često ljudi nisu svjesni da to znači da se nikakvi podvodni arheološki nalazi koji dolaze pod takvu zaštitu ne bi smjeli dirati, vaditi ni oštećivati pa rade upravo takve nedopuštene i kažnjive stvari. U slučaju pronalaska jednoga takvoga nalazišta pravilna procedura bila bi obavještanje o nalazu nadležnoga Konzervatorskoga odjela Ministarstva kulture, koje nakon toga poduzima daljnje radnje na zaštiti nalazišta.

Koje su metode hrvatski arheolozi dosegli u odnosu na one najsuvremenije u digitalnom svijetu?

DR. PEŠIĆ: Današnje metode dokumentacije u podvodnoj arheologiji posve su nezamislive bez upotrebe novih dosegova moderne digitalne tehnologije. Nekada su podvodni arheolozi prilikom istraživanja provodili puno vremena na izradi različitih nacrti koji su se obavljali pod morem. To su bili ručni crteži te su se naknadno precrtavali u uretima. To je bio zahtjevan i dugotrajan posao, koji je svakako produživao vrijeme koje su ronionci morali provesti pod morem, što je moglo znatno produžiti istraživanja. Danas se koristimo modernim tehnologijama koje su povezane s digitalnom fotografijom i obradom fotografija u različitim kompjutorskim programima. Konkretno to znači da se za nacrt pojedinih nalazišta prije morao angažirati veći broj ronilaca koji su crtali pojedine segmente nalazišta jer zbog ograničenoga vremena boravka pod morem jedna osoba to jednostavno ne bi stigla, a danas jedan ronilac u jednom zaronu može napraviti čitav niz fotografija te ih naknadno obraditi u kompjutorskim programima i iz toga izvući nacрте. Naravno, ni to nije jednostavno

Hrvatsko more skriva bogatstva koja tek treba otkriti

zadaca i zahtijeva da arheolozi i ronionci budu obučeni u čitavom nizu novih disciplina te da redovito prate napredak tehnologije da bi mogli i upotrijebiti novostečena znanja u praksi.

Međunarodna suradnja i fondovi

Kako ocjenjujete institucije koje vas prate i koliko one prepoznaju i ulažu u hrvatske arheološke vrijednosti, počevši od resornoga ministarstva do zavoda i lokalnih zajednica?

DR. PEŠIĆ: Mi smo relativno mlada institucija i kao i svima početci su bili teški, kako financijski tako i kadrovski, ali moram pohvaliti Ministarstvo kulture koje je kao naš osnivač tijekom posljednjih godina prepoznalo potencijal koji imamo te su se s povećanjem zaposlenoga kadra povećala i financijska sredstva koja dobivamo, ali svakako i zadace koje su postavljene pred nas. Danas nas je 11 stalno zaposlenih te osim podvodnih arheologa imamo vrhunске stručnjake u restauraciji podvodnih nalaza, a razvojem Odjela za međunarodnu suradnju i fondove dobili

smo novu komponentu koja nas je još više približila brojnim institucijama izvan Hrvatske. Svakako su naš trud i zalaganje kao kolektiva tijekom prošlih godina utjecali na to, na čemu mogu zahvaliti kolegi i bivšemu ravnatelju doc. dr. Luki Bekiću. Posljednjih je godina vrlo aktivno sudjelovanje i lokalne zajednice u radu centra budući da je djelatnik Grada Zadra uključen u naše aktivnosti kao član Upravnoga vijeća MCPA Zadar. Grad Zadar uvelike nam je pomogao u dovršetku projektne dokumentacije koja je bila nužna za prijavu za europska nepovratna sredstva, koja su potrebna za obnovu cjelokupnoga kompleksa bivše crkve i samostana sv. Nikole u čijem se sklopu nalazi naša ustanova. U tijeku je i natječaj za odobravanje tih sredstava te se nadamo, ako sve prođe po planu, da će kroz sljedećih nekoliko godina kompleks biti obnovljen te ćemo unutar njega na zanimljiv način i široj javnosti moći prezentirati djelatnost kojom se bavimo.

Hrvatska ima što pokazati

U brojnim ste međunarodnim projektima, posebno

podvodne arheologije. Kakav je interes stranaca da se istražuje hrvatski Jadran?

DR. PEŠIĆ: Budući da je u opisu osnovne djelatnosti kojom se MCPA Zadar bavi i komponenta međunarodne suradnje, možemo se pohvaliti da su svi projekti koje smo do sada provodili međunarodnoga karaktera. Tijekom posljednjih desetak godina surađivali smo s brojnim ustanovama i stručnjacima iz Njemačke, Poljske, Slovenije, Češke, SAD-a, Ujedinjenoga Kraljevstva, Francuske, Danske i Španjolske, kako na podvodnim tako i na restauratorskim projektima. Tečajevi koje smo proveli pohodilo je više od 250 studenata iz tridesetak zemalja s čak pet kontinenata. Njihov je interes svakako suradnja s nama radi stjecanja novih znanja i iskustva u podvodnoj arheologiji, ali je uvijek i nama interesantno saznati kako stvari funkcioniraju u njihovim državama.

Posebna arheološka i arhitektonska zdanja privlačna su svjetskim filmskim industrijama. Brojni, i to najpoznatiji filmovi snimani su na njihovim lokalitetima ili se

snimaju. Kako to komentirate? Gdje je tu mogućnost i otvaranje novih vidika u podvodnoj arheologiji?

DR. PEŠIĆ: Svakako su arheološka nalazišta zanimljiva kulisa brojnim filmovima i serijama na kojima se mogu snimiti zanimljivi kadrovi, u novije vrijeme vidimo i kako je dubrovačka povijesna jezgra postala važna kulisa u svjetskim razmjerima. Do sada, koliko znam, nismo imali upita za snimanje filmova na našim podvodnim nalazištima, ali bi to bio zanimljiv segment gdje bi se podvodna baština mogla popularizirati.

Arheologija u svrhu turizma

Brojne države pune svoj proračun od arheoloških nalazišta, na primjer Grčka, Izrael, Italija i brojne zemlje diljem svijeta? Gdje je tu Hrvatska?

DR. PEŠIĆ: Sustavi koncesije zapravo su specifični za Hrvatsku i nisu ustaljeni u svim dijelovima Mediterana. To je kvalitetan pristup gdje se šira zajednica i turisti mogu aktivno uključiti u posjećivanje podvodnih arheoloških nalazišta, od čega izravnu korist imaju ronilački centri, ali i država koja od njih dobiva dio sredstava. Ako usporedimo neke druge zemlje, sustavi su vrlo različiti. Italija je napredna u segmentu ronilačkoga turizma i ima veći broj podvodnih arheoloških parkova, ali primjerice u Grčkoj koja ima bogatu podvodnu baštinu uopće nisu dopušteni turistički zaroni na podvodnim arheološkim nalazištima. U Sloveniji za zarone na takvim nalazištima ne treba posebna dozvola, ali time se ne ostvaruje nikakva financijska korist za državu ili ronilačke klubove.

Crkva je spašavala arheološku građu

Neizostavna je Crkva koja je među prvima bila pokretač arheologije. Koliko tu ima prostora danas?

DR. PEŠIĆ: Od početaka shvaćanja važnosti arheološkoga nasljeđa, što se osobito odrazilo u novovjekovnom razdoblju, svećenici su bili uključeni u prikupljanje arheološke građe i brigu o njoj. Svojim su aktivnostima pridonijeli očuvanju i otkriću brojnih spomenika koji i danas krasi muzeje. Svakako su arheološke metode koje su se tada primjenjivale danas malo zastarjele, no u to su doba njihove aktivnosti bile jedini organizirani način zaštite i brige bez koje bi brojni spomenici bili nepovratno uništeni. Danas se arheolozi i konzervatori školuju na sveučilištima i u potpunosti su preuzeli brigu o zaštiti, očuvanju i prezentaciji kulturne baštine te smatram da je to ispravan način koji će se u budućnosti prakticirati. Razvojem novih dokumentacijskih metoda i primjenom znanosti u konzervaciji i arheološkim istraživanjima potrebno je neprestano ići ukorak s vremenom. Takav pristup zahtijeva ozbiljan angažman te je stoga nužno da se pojedinci specijaliziraju za pojedina znanstvena područja, a to je moguće jedino ako se u potpunosti posvete onomu čime se bave. ■

Prednosti ronilačkoga turizma

Koliki je interes hrvatskih institucija koje mogu kapitalizirati arheološko bogatstvo u gospodarske svrhe, počevši od turizma, edukacije, znanstvenih istraživanja? Prepoznaju li oni to bogatstvo? Koliko hrvatski turizam mogu ojačati arheolozi i kako napraviti prepu između tih institucija?

DR. PEŠIĆ: Interes pojedinih institucija svakako postoji, no tu su i pojedina ograničenja. Podmore nije svima pristupačno, to je medij u kojem se ne osjećaju svi ugodno, ali svakako uvijek budi nekakav interes među ljudima jer je to nešto što je tajnovito i neotkriveno. Ronilački turizam jedna je od brzorastućih grana turizma i tu postoji velik interes i velike mogućnosti daljnega razvoja. Nije riječ samo o podvodnoj arheologiji, ronionci svakako zanimaju i prirodna bogatstva koje Jadran skriva. Mi konkretno imamo blisku suradnju s brojnim ronilačkim centrima diljem naše obale s kojima surađujemo na mnogim projektima, koristimo se njihovim uslugama poput punjenja

ronilačkih boca, njihovim bazama i brodovima. Često se susrećemo i s ljudima koji su došli na turističke zarone i vidimo da je njima vrlo zanimljivo to čime se mi bavimo te im redovito u takvim prilikama pokušavamo približiti našu djelatnost, ali ih i upozoriti na važnost zaštite podvodne kulturne baštine, koju uvijek promičemo. Već smo spomenuli da su pojedina podvodna arheološka nalazišta ušla u tzv. sustav koncesija, što znači da pojedini ronilački centri plaćaju državu određenu naknadu za dopuštenje za obavljanje podvodnih aktivnosti u dijelovima unutarnjih morskih voda i teritorijalnoga mora Republike Hrvatske gdje se nalaze podvodna arheološka nalazišta i zone. Takve se dozvole mogu dobiti preko natječaja za pojedina podvodna nalazišta te su ronilački centri koji uđu u takav sustav ovlašteni za vođenje turista na zarone na podvodnim nalazištima. Ujedno su njihove obveze i da štite i brinu se o tim nalazištima te se na taj način postiže vrsta zatvorenoga kruga gdje postoji korist za sve koji su uključeni u sustav.